

Ludwik Hass, *Wybory Warszawskie 1918 - 1926. Postawy polityczne mieszkańców Warszawy w świetle wyników głosowania do ciał przedstawicielskich*. Warszawa 1972, PWN, s. 196.

Wśród badań nad wielowątkową historią II Rzeczypospolitej szczególne miejsce zajmują rozważania dotyczące mechanizmu funkcjonowania ustroju politycznego. Preferowany jest jak dotąd okres do 1926 r. Istniejący wówczas ustroj demokracji parlamentarnej stwarza dla historyków większą atrakcyjność badawczą aniżeli ustroj autorytarny okresu pomajowego. Demokratyczną formę ustroju politycznego Polski odrodzonej przesądziła powojenna sytuacja istniejąca w kraju i środkowowschodniej Europie. Demokratyzacja zaznaczyła się wyraźnie w określeniu trybu wyłaniania ciał reprezentacyjnych, przede wszystkim parlamentów i organów samorządowych. Spowodowała ona, że do udziału w wyborach, a tym samym oddziaływania na skład polityczny organów przedstawicielskich włączyły się wszystkie klasy, warstwy i grupy społeczne.

Zagadnienie kształtowania się składu politycznego ciał przedstawicielskich II Rzeczypospolitej budziło naturalną ciekawość i powodowało stawianie wielu pytań. Dlaczego partie robotnicze i chłopskie nie uzyskiwały większości mandatów w sejmie, mimo iż robotnicy i chłopci stanowili większość mieszkańców kraju? Jakie przyczyny warunkowały polityczną strukturę ciał przedstawicielskich? Jakimi przesłankami kierował się wyborca oddając swój głos na określoną partię polityczną?

Na pytania te próbuje udzielić odpowiedzi L. Hass w interesującej pracy poświęconej zachowaniu politycznemu mieszkańców Warszawy w wyborach parlamentarnych (do Sejmu i Senatu), samorządowych (do Rady Miejskiej) i specyficznych wyborach do Rady Kasy Chorych, w których uczestniczyli ubezpieczeni pracownicy najemni z wyłączeniem jednak pracowników kolejowych, państwowych i samorządowych. Podstawową bazę źródłową, na której oparte zostały różnorodne analizy i wielostronne rozważania Autora stanowią materiały statystyczne przedstawiające wyniki wyborów w podstawowych okręgach stolicy, jakimi były komisariaty Policji Państwowej. Materiały te uzupełniają statystyki ilustrujące skład społeczny i narodowościowy ludności w tych okręgach. Ten podstawowy zespół źródeł o charakterze ilościowym wspiera bogaty materiał dokumentacyjny, ilustrujący warunki materialnego, społecznego i duchowego bytowania ludności uczestniczącej w wyborach. W celu wyjaśnienia postaw wyborczych mieszkańców stolicy wykorzystał Autor materiały dotyczące przebiegu kampanii wyborczych.

Pozytywnie należy ocenić metodę badawczą jaką zastosował w swej monografii L. Hass. Jej nowatorski charakter polega na uczynieniu z materiałów statystycznych podstawy analizy zjawisk politycznych. Autor dowiódł, że uzupełniając dane statystyczne ogólnie dostępnymi dla badaczy przeszłości materiałami źródłowymi i poddając je wszechstronnej i wnikliwej analizie można w istotny sposób wzbogacić znajomość dziejów politycznych II Rzeczypospolitej.

Charakterystyka postaw politycznych mieszkańców Warszawy zawarta w pracy L. Hassa, ze względu na ogólnie znaną specyfikę składu społecznego i zawodowego ludności stolicy, nie może być uznana za reprezentatywną dla całego kraju. Niektóre jednak wnioski jakie wypływają z rozważań autora mają znaczenie ogólnejsze. Wyniki wyborów stanowiły sprawdzian subiektywnych życzeń, nastrojów i poglądów jednostek i grup należących do różnych klas i warstw społecznych. Wśród czynników determinujących zachowanie wyborcy robotniczego, jego pochodzenie i interesy klasowe nie zawsze były decydującym czynnikiem. Był materialny ludzi nie określał bowiem bezpośrednio i wyłączenie ich świadomości politycznej. Włączały się w ten proces inne czynniki; narodowe, religijne, polityczne. Duże znaczenie przypisać należy oddziaływaniu propagandowemu. Ludzi łączyły interesy

ekonomiczne, wspólne dla określonych klas i warstw społecznych, ale środki i zasięg propagandy różnych partii zniekształcały często sens, jaki związki te miały dla rozmaicie w nie uwikłanych jednostek i grup.

Wyniki wyborów do sejmu i rady miejskiej wskazują na tendencję kształtowania się dwóch przeciwstawnych sobie pod względem programowym bloków politycznych, nacjonalistyczno-klerykalnej prawicy kierowanej przez Narodową Demokrację i podzielonego wewnętrznie bloku stronnictw robotniczych, w którym obok reformistycznej PPS występowała rewolucyjna KPRP. Wśród elektoratu polskiego Warszawy obóz kierowany przez endecję posiadał zdecydowaną przewagę nad obozem stronnictw robotniczych, mimo że robotnicy stanowili ponad połowę ogółu wyborców stolicy. Poważną część wyborców robotniczych oddawała swe głosy na partie bloku nacjonalistyczno-klerykalnego. Przesłanką takiego zachowania się była nie tylko polityczna bierność klasy robotniczej stolicy, którą może zbyt mocno akcentuje Autor, lecz także i chyba w większym stopniu oddziaływanie hasel solidaryzmu narodowego, którymi umiejętnie potrafiła posługiwać się propaganda endecka.

Wątpliwości budzi wykorzystywanie przez Autora wyników wyborów parlamentarnych z 1928 r. jako materiałów porównawczych dla wykazania ewolucji zachowań politycznych wyborców i określenia tendencji w zakresie wpływów poszczególnych partii i stronnictw. Wybory w 1928 r. w przeciwieństwie do poprzednich odbywały się w zmienionych warunkach politycznych. Administracja państwowa, kierowana przez sanację włączyła się aktywnie do popierania BBWR i osłabiania różnymi sposobami wpływów i zasięgu oddziaływania Narodowej Demokracji i PPS, aby pozyskać część klienteli politycznej tych stronnictw. Przekonywająco ilustruje rolę administracji państwowej w tych wyborach pamiętnik K. Świtalskiego, wówczas dyrektora departamentu politycznego MSW, który kierował akcją wyborczą rządu i był głównym dystrybutorem 8 mln złotych. On to zagroził kierownictwu Lewiatana, że subwencjonowanie akcji wyborczej Narodowej Demokracji będzie równoznaczne z wypowiedzeniem wojny rządowi. W zmienionych warunkach musiały ulec zmianie liczby głosów jakie padły na Narodową Demokrację i PPS.

Praca L. Hassa stanowi w historiografii polskiej poświęconej II Rzeczypospolitej pozycję wartościową. Na tę ocenę składają się obok znacznych walorów poznawczych w zakresie postaw politycznych mieszkańców stolicy, także cenne wskazania metodologiczne. Rozważania Autora przekonały nas, że istnieje możliwość szerszego niż dotychczas wykorzystania materiałów statystycznych w badaniach nad najnowszą historią polityczną.

MICHAŁ PIETRZAK (Warszawa)

Karl Kroeschell, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Rowohlt, Hamburg 1972, t. 1 (do 1250), s. 331; t. 2 (1250 - 1650), s. 334.

Autor, ur. 1927 r., od 1960 r. jest profesorem zwyczajnym Historii prawa niemieckiego w Uniwersytecie w Getyndze, a jednocześnie wykładowcą prawa agrarnego. W swych dotychczasowych studiach (m. in. *Haus u. Herrschaft im frühen deutschen Recht*, 1968; *Recht u. Rechtsbegriff im 12 Jht.*, w: *Vorträge u. Forschungen XII*, 1969) dał się poznać jako wytrawny znawca źródeł oraz badacz szczególnie zainteresowany semantycznym sensem analizowanych zjawisk.

Bez większej przesady można powiedzieć, że takiego ujęcia historii ustroju i prawa Niemiec dotąd nie mieliśmy. Nie pretenduje ono, wzorem prac tradycyj-